

บทที่ 6

สรุป และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ นำแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และแนวคิดทุนทางสังคมมาพิจารณา การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมภายใต้สภาพแวดล้อมและบริบทของหมู่บ้าน โดยพิจารณาถึงลักษณะและขั้นตอนต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมรวมทั้งมีการวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นต้นเหตุของการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทข้อมูลที่ต้องการศึกษา สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ การสำรวจ การสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสอบถาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการศึกษาพบว่าหมู่บ้านสันทรายพัฒนาต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีทั้งเรื่องขยะน้ำท่วมขัง รวมทั้งความเสื่อมโทรมทางกายภาพอื่นๆ โดยที่ปัญหาดังกล่าวส่วนหนึ่งก็เกิดจากปัจจัยภายในหมู่บ้านเอง เช่น ขยะที่เกิดจากการอุปโภค บริโภคในครัวเรือน ขยะจากการประกอบอาชีพ แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นผลกระทบมาจากปัจจัยภายนอกหมู่บ้าน เช่น การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ปัญหาน้ำท่วม ขยะที่ลอยมาตามคลองชลประทาน เป็นต้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านพร้อมด้วยแกนนำคนสำคัญของหมู่บ้านก็พยายามที่จะร่วมแรงร่วมใจกันช่วยแก้ปัญหาของหมู่บ้าน โดยเริ่มจากการที่ชาวบ้านได้เรียนรู้จากการอบรม หรือดูงานใน โครงการคัดแยกขยะ และการอบรมของเจ้าหน้าที่จากภายนอกหลายๆ ครั้งทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้ถึงผลกระทบหรือเกิดความตระหนักในเรื่องของมลพิษที่เกิดจากสารเคมีหรือขยะอันตรายที่เกิดปะปนมากับน้ำ จึงต้องมีการดูแลขุดลอกลำเหมือง และการปลูกต้นไม้ ซึ่งการจัดการปัญหาเหล่านี้ยังส่งผลต่อ ความร่มรื่น สะอาดสวยงาม ของหมู่บ้าน การได้บริโภคพืชผักสวนครัวที่ร่วมกันปลูก ได้เงินจากการขายขยะ รวมทั้งเกิดผลประโยชน์ทางสังคมที่สำคัญคือ ความเป็นน้ำเป็นตาของหมู่บ้าน และเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน ซึ่งข้อค้นพบพอสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

1) ขั้นตอน และลักษณะในการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของโครงการ

จากการศึกษาปรากฏว่าในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าต้องเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างแกนนำกับชาวบ้าน รวมทั้งกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่า การประสานงานระหว่างกลุ่มทางสังคมในหมู่บ้าน ทั้งการชักชวนกันภายในกลุ่ม และประชาสัมพันธ์ออกไปนอกกลุ่มมีส่วนทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังเป็นการแสดงถึงความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน เช่นเดียวกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ที่พบว่าทุกคนต่างตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน เพราะเป็นปัญหาที่ทุกคนต้องเผชิญเหมือนกัน ดังนั้นจึงได้พยายามที่จะเข้ามามีบทบาทในการร่วมกันแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านเท่าที่ตนเองมีความรู้ความสามารถ สำหรับบทบาทของแกนนำหมู่บ้านจะมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นมาอีกในลักษณะหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมทางด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ การเข้าร่วมในฐานะผู้นำกิจกรรม การประสานงานขอความร่วมมือ อาจเป็นเพราะ โดยทั่วไปลักษณะของการบริหารจัดการนั้นต้องอาศัยความสามารถในการบริหารงานเป็นสำคัญ เช่น การกำหนดปัญหา วางวัตถุประสงค์ กำหนดโครงการ หรือแผนปฏิบัติการ การกำหนดบุคลากร และการมอบหมายสั่งการ ผู้ที่มีภาวะผู้นำหรือความพร้อมในการเป็นผู้นำเท่านั้นที่สามารถระดมทรัพยากรต่างๆ เข้ามาได้ นอกจากนี้แกนนำบางคน อย่างเช่น ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการ และสมาชิก อบต.ของหมู่บ้าน ที่ทำให้องค์กรของรัฐเข้ามามีบทบาทร่วมกันบริหารหมู่บ้าน ในขณะที่แกนนำอย่างป่าไผ่ก็ได้ติดต่อประสานความช่วยเหลือจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้ความร่วมมือในด้านการสนับสนุนเงินงบประมาณในการทำกิจกรรม การอบรมให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง ส่วนป่าไผ่ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญของหมู่บ้าน เพราะเป็นคนที่ชาวบ้านในหมู่บ้านให้การยอมรับ และไว้วางใจอย่างมากในฐานะที่เป็นแกนนำกลุ่มต่างๆ หลายกลุ่มในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล จึงทำให้มีเครือข่ายกว้างขวาง และสามารถที่จะประสานงานกับชาวบ้านรวมทั้งกระตุ้นชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่าแกนนำหมู่บ้านคือ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น

ส่วนลักษณะของการมีส่วนร่วม สามารถสรุปได้ว่าชาวบ้าน มีรูปแบบการเข้าร่วมด้วยตัวเอง โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าขอบเขตของกิจกรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นการทำกันในระดับหมู่บ้านเท่านั้น เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการทำให้หมู่บ้านดูสะอาด รมรื่น เรียบร้อย มีความเป็นอยู่ดีขึ้น และอยากให้ชาวบ้านมีความสามัคคีปรองดองกัน ด้วยเหตุนี้กิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา ชาวบ้านจึงเห็นว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง

2) ปัจจัยที่เป็นต้นเหตุของการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการจัดการสิ่งแวดล้อม

สำหรับปัจจัยที่พบในการศึกษาเชิงปริมาณปรากฏว่า เพศชายมีส่วนของการมีส่วนร่วมสูงกว่าเพศหญิงในแทบทุกกรณี ยกเว้นเรื่องการจัดแยกขยะ และการดูแลสิ่งแวดล้อมในการทำงานที่เพศหญิงมีส่วนของการมีส่วนร่วมสูงกว่าเพศชาย ส่วนชาวบ้านในแต่ละวัยนั้นก็มีการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และสมรรถนะของร่างกาย รวมทั้งเวลาว่างที่แตกต่างกันออกไป เช่น คนสูงอายุที่มีทั้งประสบการณ์ และเวลาว่างมากกว่าคนวัยอื่น จึงสามารถเข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมประชุมได้มากกว่าวัยอื่น แต่ในทางปฏิบัติแล้วคนสูงอายุกลับมีส่วนของการเข้าร่วมน้อยกว่าคนวัยอื่น(ทั้งนี้ยกเว้นกิจกรรมแยกขยะ) ส่วนกลุ่มวัยกลางคนที่มีความรู้ ประสบการณ์ และร่างกายที่แข็งแรงก็จะมีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการขุดลอกลำเหมือง และปลูกต้นไม้มากกว่าคนวัยอื่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการประเมินผลสูงกว่าคนกลุ่มอื่นเช่นกัน สำหรับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของกลุ่มทางสังคมนั้นพบว่า ผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มคัดแยกขยะเข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งร่วมการประชุม ร่วมตัดสินใจ การปฏิบัติและการประเมินผล ในสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกกลุ่มอย่างเห็นได้ชัดเจน ยกเว้นเพียงกิจกรรมเดียวคือ การปลูกต้นไม้ที่มีสัดส่วนของผู้เข้าร่วมสูงทั้งสองกลุ่ม โดยที่ผู้ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มมีส่วนสูงกว่าผู้เป็นสมาชิกกลุ่มเล็กน้อย เพราะว่าการปลูกต้นไม้ในส่วนใหญ่มักจะกระทำในวันสำคัญ ซึ่งมีผลให้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมกันเป็นจำนวนมาก

นอกเหนือจากการศึกษาในเชิงปริมาณข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษายังได้นำข้อมูลจากการศึกษาเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เป็นต้นเหตุของการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน หมู่บ้านสันทรายพัฒนา ซึ่งทำให้พบว่าแกนนำในหมู่บ้านส่งผลต่อการเข้าร่วมของชาวบ้านโดยมีสาเหตุคือ ความผูกพันในตำแหน่ง และการทำตามหน้าที่ความรับผิดชอบ เพราะเมื่อแกนนำได้รับความไว้วางใจ จึงเป็นเหมือนความเชื่อถือ ความรับผิดชอบ และเกียรติที่ชาวบ้านมอบให้ในการเป็นผู้นำ โดยเฉพาะกับผู้นำที่เป็นทางการ ความผูกพันกับตำแหน่งดังกล่าวส่งผลให้เกิดความรับผิดชอบต่อกิจกรรมหรือโครงการ หากเป็นกิจกรรมที่มุ่งประโยชน์เพื่อหมู่บ้าน แกนนำต่างๆ ต้องคอยดูแลรับผิดชอบ และคอยกระตุ้นเตือนชาวบ้านให้เข้าร่วมด้วย จะเห็นได้ว่าแกนนำจากภายในหมู่บ้าน มีส่วนอย่างมากในการระดมชาวบ้านให้เข้าร่วมพัฒนาโดยวิธีการต่างๆ กัน เช่น ผู้ใหญ่บ้านมักประชุมปรึกษาหารือกันในกลุ่มแกนนำ หรือคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน หลังจากนั้นจึงเรียกประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงสาเหตุและเหตุผล และขอความร่วมมือ การชักชวนอาจใช้วิธีการหลายอย่าง และความสำเร็จมักขึ้นกับสถานภาพของแกนนำ และการยอมรับตัวแกนนำ เช่น การเป็นผู้อาวุโส เป็นผู้ใหญ่ที่ใครๆ เกรงใจนับถือ สำหรับแกนนำที่ไม่มีตำแหน่งหน้าที่อย่างเป็นทางการในหมู่บ้านได้อาศัยวิธีการเข้าร่วมโดยพบปะพูดคุยกับชาวบ้านอื่นๆ โดยตรง เน้นการชี้แจงตัวต่อตัว และทำตัวเอง

เป็นตัวช่วยให้ผู้อื่นปฏิบัติตามหรือเกิดความเชื่อถือแก่ชาวบ้าน และที่สำคัญคือพันธะสัญญา ระหว่างแกนนำกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ได้แก่ความรู้สึกร่วมกันต้องเข้าร่วม ที่เกิดขึ้นจากกลไกทาง ด้านสังคมคือ บรรทัดฐาน เป็นเหมือนตัวบังคับหรือควบคุมความรู้สึก ความคิด และการกระทำ ของสมาชิกในสังคมในหมู่บ้าน การตกลงร่วมกันภายในที่ประชุมหรือการพูดคุยรับปากกันอย่างไม่ เป็นทางการระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ระหว่างชาวบ้านกับแกนนำ เช่นการลงลายมือชื่อเพื่อเป็น หลักฐานในการเข้าร่วมต่อไป สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาว บ้าน

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกทั้งที่อยู่ใกล้เคียง เช่น วัด โรงเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบล และที่อยู่ไกล เช่น องค์กรเอกชน(มูลนิธิ Y.M.C.A มูล นิธิไธรัช เบิลล์ กลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ ฯลฯ) สถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ฯลฯ) ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือทั้งทางด้านการเงิน การฝึกอบรม การนำไปทัศน ศึกษา การให้ข้อมูลความรู้ทางด้านวิชาการ การร่วมมือปฏิบัติ ฯลฯ รวมทั้งการกระทำต่างๆ ล้วนมีส่วนสร้างศักยภาพให้กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันการเข้ามาขององค์กรต่างๆ ก็ได้ช่วยกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องกระทำเพื่อหมู่บ้าน จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้าน

ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาได้แก่ เพศ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่ม แกนนำในหมู่บ้าน และความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ล้วนมีผลต่อพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยที่ไม่สามารถระบุได้ว่าปัจจัยไหนสำคัญมากน้อยกว่ากัน ข้อมูลที่ศึกษาสามารถระบุได้แต่เพียงว่าปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ต่างมีส่วนส่งเสริมซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามข้อค้นพบจากการศึกษารังนี้ก็ได้แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคมนั้นเป็นสิ่งที่มีความผูกโยงกับกลไกต่างๆ ที่มีอยู่ใน สังคม และไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งเพียงอย่างเดียว

3) ทูทางสังคมกับการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม

ทูทางสังคมเป็นปัจจัยทางสังคมนรูปแบบหนึ่งที่ส่งผลต่อการดูแล และจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนมีการทำงานร่วมกันช่วยเหลือพึ่งพากันเกิดการเรียนรู้ต่อการแก้ ปัญหาภายในชุมชน ตลอดทั้งการช่วยลดความขัดแย้งต่าง ๆ เกิดเป็นความสามารถในการจัดการชุมชนของตนเองจนนำไปสู่การพัฒนาชุมชน

การเกิดขึ้นของทูทางสังคมที่ผ่านมา ชุมชนได้มีการใช้ภูมิปัญญา และความเป็นเครือญาติ ในการช่วยเหลือตอบแทนกันในเวลาที่เกิดภาวะแห้งแล้งส่งผลให้ชาวบ้านไม่ต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น และเมื่อประสบภาวะเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มทางด้านอาชีพจกสานก็สามารถช่วยให้ชาวบ้าน

ประกอบอาชีพที่มีความมั่นคงใช้เลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างไม่ลำบาก หลังจากการแยกหมู่บ้านออกมาเกิดการสร้างกลุ่มเพื่อแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานเพื่อพัฒนาหมู่บ้านจึงเด่นชัดมากขึ้น โดยเฉพาะการดูแลจัดการสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์สำหรับชาวบ้านในหมู่บ้าน เพราะการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีความจำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคมเหล่านี้ในการช่วยดำเนินกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมที่ต้องอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นกลไกทำให้เกิดการเข้าร่วมของชาวบ้าน โดยระบบคิดพื้นฐานของทุนทางสังคมดังกล่าวคือ ความไว้วางใจหรือความไว้นี้เชื่อใจกับคนอื่นๆ ทั้งในครอบครัว เพื่อนบ้าน แกนนำ กลุ่มหรือองค์กรที่เข้ามาช่วยเหลือ ความไว้วางใจทำให้การทำงานเป็นเรื่องง่ายสะดวกยิ่งขึ้น อีกทั้งยังส่งผลถึง พื้นฐานที่สำคัญอีกประการของทุนทางสังคมคือ บรรทัดฐานทางสังคมที่เป็นแบบแผนทำให้ชาวบ้านรู้ถึงสิ่งที่ควรทำ สิ่งที่ไม่ควรทำ หน้าที่ความรับผิดชอบของชาวบ้านควรทำอะไรบ้าง เป็นสิ่งที่ช่วยแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานอันจะนำไปสู่การรวมกลุ่มหรือการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหา

เครือข่ายทางสังคมก็เป็นกลไกที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างเข้มแข็งในชุมชน เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน กลุ่มคัดแยกขยะ เป็นต้น อีกทั้งเครือข่ายยังมีเอกลักษณ์หรือความสำคัญเฉพาะกลุ่มอันนำไปสู่ความสัมพันธ์กับภายนอก เช่น การขอความช่วยเหลือจากองค์กรบริหารส่วนตำบล การช่วยเหลือสนับสนุน โครงการคัดแยกขยะจากกลุ่มองค์กรเอกชน และการดึงเอานักวิจัยมาช่วยศึกษาการใช้ประโยชน์จากเศษสาค เป็นต้น

ผลจากการศึกษาทำให้สามารถสรุปได้ว่าหมู่บ้านสันทรายพัฒนามีทุนทางสังคมที่ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ (แกนนำหมู่บ้าน และชาวบ้านที่ให้ความสนใจกับสิ่งแวดล้อม และพร้อมใจกันเสียสละเพื่อส่วนรวม) ทุนทางวัฒนธรรม (การมีเครือข่ายที่เหนียวแน่น การนับถือผีปู่ย่า และภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการจักสาน) และกลุ่มองค์กรเครือข่ายในหมู่บ้าน (การติดต่อให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล รวมทั้งความสนับสนุนทางด้านทรัพยากรจากทั้งในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้าน) ที่ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการกระตุ้น ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านในหมู่บ้านสันทรายพัฒนา

เมื่อพิจารณาถึงหลักการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมดังที่ได้กล่าวมา ทำให้มองเห็นถึงสาเหตุของปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้นสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนในชุมชน เกิดภาวะที่ต้องพึ่งพิงกับสิ่งต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะกับการใช้ทรัพยากรในการดำเนินชีวิตประจำวัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวของชุมชน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความเป็นรูปธรรมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้น พบว่าเป็นรูปแบบการปัญหาตามแนวทางการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมดังที่ มนัส สุวรรณ(2549) ได้เสนอไว้คือการป้องกัน และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ต้องทำควบคู่กันไป ดังเห็นได้จากกรณีของชาว

บ้านบ้านสันทรายพัฒนาที่ได้เรียนรู้ทั้งจากการดูงาน และการอบรมของเจ้าหน้าที่จากภายนอกหลายๆ ครั้งทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดความตระหนักในเรื่องของมลพิษที่เกิดจากขยะ และสารเคมีที่เกิดขึ้น จึงต้องมีการแก้ไขปัญหาทั้งการคัดแยกขยะ การดูแลขุดลอกลำเหมือง และการปลูกต้นไม้ ซึ่งการจัดการปัญหาเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นถึงผลที่ได้ทางสังคมที่สำคัญคือ ความเป็นหน้าเป็นตาของหมู่บ้าน และการเกิดขึ้นของความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน อันเป็นบททดสอบสำคัญของหมู่บ้านสันทรายพัฒนาที่ขอแยกตัวออกมาใหม่

ชาวบ้าน และแกนนำหมู่บ้านสันทรายพัฒนาที่ได้พยายามร่วมแรงร่วมใจกัน ช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยมีขั้นตอนที่ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมประเมินผล ซึ่งเป็นไปตามกรอบแนวคิดของ Cohen, J.M. และ Uphoff, N.T. (1980) ที่เสนอไว้ แต่สิ่งที่การศึกษาครั้งนี้ไม่ได้เน้นหนักก็คือการมีส่วนร่วมต่อผลประโยชน์ของปัจเจก ดังจะเห็นได้จากการศึกษาที่พบว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นไม่เป็นรูปธรรมชัดเจนนัก เพราะเหตุผลสำคัญในการมีส่วนร่วมนั้น ชาวบ้านมองถึงการมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม ทำเพื่อหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลประโยชน์เหมือนกัน แต่เป็นผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าปัจเจก การศึกษาครั้งนี้จึงพบขั้นตอนของการตัดสินใจ และปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะกับการประสานงานกันระหว่างชาวบ้านที่ตระหนักถึงปัญหา แกนนำที่เข้มแข็งมีความสามารถ กลุ่มทางสังคมและความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ดังที่พบในลักษณะการเข้าร่วมของชาวบ้านที่เป็นการเข้าร่วมทำกิจกรรมในระดับหมู่บ้านด้วยตนเอง เพราะต้องการทำให้หมู่บ้านดูสะอาด รมรื่น ความเป็นอยู่ดีขึ้น และมีความสามัคคีป้องกันกันหมู่บ้าน

สิ่งที่พบจากการศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นว่าความร่วมมือในสังคมมิใช่เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้โดยง่าย หากแต่ต้องมีปัจจัยต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ที่สำคัญคือ บริบททางสังคมที่แตกต่างกันออกไป การที่ชุมชนจะประสบผลสำเร็จในการมีส่วนร่วมนั้น หากชุมชนมีทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการกระตุ้น และสร้างโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนได้โดยง่าย เพราะทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนมีการทำงานร่วมกันช่วยเหลือพึ่งพากันเกิดการเรียนรู้ต่อการแก้ปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนการช่วยลดความขัดแย้งต่างๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์ในชุมชน ดังเช่นการศึกษาครั้งนี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าทุนทางสังคมเป็นปัจจัยทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ส่งผลต่อการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม หรือทำให้เกิดความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยตนเอง

6.2 ข้อเสนอแนะของการศึกษา

ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้สามารถนำไปสู่ข้อเสนอ ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะสำหรับหมู่บ้านสันทรายพัฒนา

สำหรับข้อเสนอแนะของหมู่บ้านได้แบ่งเป็น 3 ข้อเสนอแนะคือ สำหรับชาวบ้าน สำหรับกลุ่มทางสังคม และสำหรับแกนนำ

- 1.1) การเข้าใจถึงวิธีการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมหากชาวบ้านมีการเรียนรู้ และหาประสบการณ์ให้กับตัวเองอยู่เสมอ เช่น เข้าร่วมการอบรม สัมมนา หรือดูงานนอกหมู่บ้าน ที่ชุมชนจัดขึ้น เพราะเป็น โอกาสที่ดีในการทำความเข้าใจถึงการดำเนินกิจกรรมของชุมชน และที่สำคัญจะช่วยให้ชาวบ้านเข้าใจ และตระหนักถึงปัญหาทางด้านต่างๆ รวมทั้งเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น
- 1.2) กลุ่มทางสังคมในชุมชนควรปรับปรุงการทำงานให้เป็นกลุ่ม และรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น และสร้างประโยชน์ให้กับกลุ่มสมาชิกมากขึ้น ในการร่วมกันจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มคัดแยกขยะอาจการก่อตั้งธนาคารขยะโดยใช้อาคารเอนกประสงค์เป็นที่ทำการ กลุ่มจักสานอาจผลิตสินค้าประเภทจักสานที่ปลอดสารเคมีเพื่อเป็นจุดขายของผลิตภัณฑ์ เป็นต้น
- 1.3) แกนนำในหมู่บ้าน ควรให้โอกาส และสร้างตัวแทนให้ได้เข้ามามีส่วนในการบริหารโครงการ โดยเฉพาะส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านให้มากกว่าปัจจุบัน

2) ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรเอกชน

องค์กรเอกชนควรศึกษาบริบทของชุมชนในแต่ละชุมชนที่เข้าไปทำงานในชุมชน โดยสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน หรือศึกษาจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของชุมชนในพื้นที่ที่ดำเนินการ เพื่อหาทางป้องกันได้ตรงจุด โดยให้คนในพื้นที่หรือชุมชนเป็นผู้ช่วยเหลือด้านข้อมูลในพื้นที่ รวมทั้งวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ขององค์กรเอกชนควรหาวิธีการเข้าหาแกนนำชุมชน ผู้นำชุมชนก่อนที่เข้าถึงชาวบ้าน เพื่อที่จะนำไปสู่การพบปะพูดคุยซึ่งช่วยให้ทราบสภาพปัญหาของพื้นที่ การกำหนดรูปแบบการทำงานกับชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น โครงการทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่จะได้ให้ความร่วมมือ โดยเริ่มจากชาวบ้านเป็นผู้ค้นพบปัญหาตัดสินใจปัญหา ร่วมลงมือปฏิบัติและร่วมประเมินผล ส่วนองค์กรเอกชนหรือองค์กรจากภายนอกเข้ามาช่วยเป็นที่ปรึกษา คอยสนับสนุนด้านงบประมาณ ข้อมูลเชิงวิชาการแก่ชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อที่จะ

ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาความรู้ ความตระหนัก จิตสำนึกทางด้านสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านได้อย่างแท้จริง

3) ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สำหรับข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนี้คล้ายคลึงกับข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรเอกชน ดังนั้นจึงขอเสนอในส่วนที่เหมาะสมเพิ่มเติม อีก 2 ข้อคือ

- 3.1) สนับสนุนกิจกรรมของชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นโดยไม่ต้องรอให้กิจกรรมเกิดขึ้น โดยชุมชนเพียงลำพัง
- 3.2) จัดทำแผนต่อยอดจากโครงการทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านเคยทำ เช่น ปรับปรุงแผนพัฒนาตำบลเพื่อให้สอดคล้อง และสนับสนุนการแผนพัฒนาของหมู่บ้าน เป็นต้น เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ ปรับตัวและเข้าใจถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านได้ดียิ่งขึ้น

4) ข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันการศึกษา

ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน โดยเฉพาะปัญหาที่ต้องอาศัยทางออกด้วยเทคโนโลยี ที่ชาวบ้านไม่สามารถดำเนินการจัดการ หรือไม่สามารถแก้ไขเองได้ (เช่น การศึกษาเรื่องชีสาค การใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นต้น) ควรเป็นบทบาทของสถาบันการศึกษาที่จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาถึงผลที่ต้องการ หรือการออกแบบการวิจัยจะมีประโยชน์อย่างมาก เพราะผลที่ได้จะได้สอดคล้องกับความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน

5) ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ควรเน้นศึกษาชุมชนที่มีการใช้ทุนทางสังคมหรือความสามารถของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพราะเป็นการจัดการทุนทางสังคมที่เกิดจากชุมชนเองมากกว่าการใช้ทุนทางสังคมเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่มักจะเกิดจากการจัดสร้างแผนการโดยรัฐ